

СЕКЦІЯ 5 ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ПРОТИСТОЯННЯ

Зябченко Олексій

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ЧИННИКА В ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В ЄВРОПІ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.: ДІЯЛЬНІСТЬ ШАРЛЯ-МОРІСА ДЕ ТАЛЕЙРАН-ПЕРІГОРА

Ключові слова: дипломатія, трансформація політичного порядку, легітимізм, Віденський конгрес, Європейський концерт, талейранство.

Keywords: diplomacy, transformation of political order, legitimism, Congress of Vienna, Concert of Europe, talerianism.

Трансформація системи міжнародних відносин на зламі ХVІІІ–ХІХ ст. стала одним із найскладніших періодів у європейській історії. Руйнація Вестфальського порядку під ударами Великої французької революції та подальша наполеонівська експансія поставили під загрозу існування самої концепції балансу сил. У цей «перехідний період» особливого значення набув суб'єктивний чинник – роль окремих дипломатів, чия інтелектуальна стратегія та особистий вплив визначали контури майбутнього політичного устрою [1, с. 370]. Серед них постать Шарля-Моріса де Талейран-Перігора займає виняткове місце. Його діяльність у 1797–1815 рр. демонструє унікальний приклад того, як індивідуальний політичний хист здатний не лише захистити національні інтереси переможеної держави, а й запропонувати архітектуру стабільності для всього континенту [4].

Об'єктом дослідження є політичний порядок Європи, що перебував у стані глибокої дестабілізації через крах монархічних легітимацій та воєнну гегемонію Франції. Предмет дослідження зосереджений на дипломатичних механізмах, які Талейран використовував для трансформації цього порядку: від «революційного експансіонізму» до системи колективної безпеки, відомої як «Віденський концерт» [5, с. 14].

Початок активної діяльності Талейрана на посаді міністра закордонних справ у 1797 р. збігся з моментом, коли Франція почала перетворюватися з республіки, що захищається, на імперію-агресора. Вже в цей період Талейран почав формулювати власну концепцію «помірного миру». На відміну від Наполеона Бонапарта, який вбачав у дипломатії лише додаток до воєнних перемог, Талейран розумів, що стабільність держави залежить від її інтегрованості в європейську систему міжнародних відносин [6, с. 158]. У період Консульства та ранньої Імперії Талейран виступав за збереження Австрії як необхідної противаги в Центральній Європі. У своїх мемуарах він зазначав, що надмірне приниження великих держав лише закладає підвалини для майбутніх воєн [8, с. 112]. Його зусилля під час підписання Люневільського та Ам'єнського мирних договорів 1801–1802 рр. були спрямовані

на те, щоб закріпити за Францією її «природні кордони», не створюючи водночас нестерпних умов для сусідів. Проте амбіції Наполеона поступово входили в гострий конфлікт із дипломатичною логікою Талейрана. Ключовим моментом трансформації його поглядів став 1805 р. Після битви під Аустерліцом Талейран намагався переконати імператора укласти м'який мир з Австрією, щоб зробити її союзником Франції проти Росії. Він писав Наполеону, що існує дві системи політики: одна – заснована на силі та постійному завоюванні, інша – на праві та рівновазі [9, с. 322]. Відмова Наполеона від стратегії рівноваги та підписання жорсткого Пресбурзького миру стали початком внутрішнього розриву між міністром та монархом. Талейран усвідомив, що наполеонівський шлях веде до катастрофи, оскільки він ігнорує реальність європейської солідарності [2, с. 145].

Після Тільзйтського миру 1807 р. Талейран остаточно переконався, що зовнішня політика Наполеона втратила раціональні орієнтири. Його відставка з посади міністра була не лише особистим жестом, а й стратегічним кроком. Перебуваючи у статусі приватного радника, він почав вести власну гру, яку багато сучасників вважали зрадою, проте в контексті трансформації міжнародних відносин вона була спробою зберегти суб'єктність Франції в постнаполеонівському світі [7, с. 312]. Особливе значення має зустріч в Ерфурті в 1808 р., де Талейран таємно переконував російського імператора Олександра I чинити опір амбіціям Наполеона. Його знаменита фраза про те, що «французький народ – цивілізований, а його володар – ні», відображала глибинний розрив між, на думку Талейрана, національними інтересами Франції та імперською мегаломанією Бонапарта [9, с. 367]. Дипломатичний геній Талейрана проявився у здатності мислити категоріями довгострокової перспективи: він розумів, що майбутній порядок потребуватиме балансу, де Росія та Австрія будуть стримувати одна одну, не знищуючи Францію як політичну одиницю. Період з 1808 по 1814 р. став часом «дипломатії очікування». Талейран підтримував контакти з лідерами Шостої коаліції, готуючи ґрунт для мирного переходу влади. Його роль у 1814 р. була вирішальною: саме він переконав союзників, що єдиним шляхом до стабільності в Європі є реставрація династії Бурбонів за умови збереження конституційних засад. Це дало змогу уникнути розчленування країни та громадянської війни [2, с. 210].

Вершиною дипломатичної кар'єри Талейрана та його найважливішим внеском у трансформацію міжнародної системи став Віденський конгрес. Коли він прибув до Відня як представник переможеної держави, то зіткнувся з наміром «четвірки» (Великої Британії, Росії, Австрії та Пруссії) самостійно вирішувати долю Європи. Проте, використовуючи гострий розум та глибоке розуміння протиріч між союзниками, Талейран зумів змінити формат переговорів [3, с. 45]. Головним інструментом його стратегії став принцип легітимізму. Талейран перетворив абстрактне поняття «законного права» на реальний політичний щит. Він стверджував, що територіальні зміни мають ґрунтуватися на праві, а не на силі завоювання. Це дало можливість Франції не лише зберегти кордони 1792 р., а й виступити захисником малих і середніх держав Європи проти експансіоністських планів Пруссії та Росії щодо Саксонії та Польщі [5, с. 143]. У січні 1815 р. Талейран досяг неймовірного: підписання таємного оборонного союзу між Францією, Австрією та Великою Британією. Це фактично розвалило антифранцузьку коа-

ліцію та повернуло Франції статус великої держави, без якої неможливе функціонування європейського концерту. Навіть повернення Наполеона («Сто днів») не змогло повністю зруйнувати ці здобутки, оскільки Талейран на той час уже вмонтував Францію в нову легітимістську систему координат [6, с. 331].

Розуміючи нежиттєздатність наполеонівської гегемонії, Талейран послідовно відстоював інтеграцію Франції в європейську систему як стабільного партнера, а не агресора. Його перехід в опозицію став спробою запобігти колапсу континентальної рівноваги. На Віденському конгресі Талейран перетворив ідею «законного права» на дипломатичний щит. Це дало змогу переможеній Франції уникнути розчленування, зберегти кордони 1792 р. та повернути статус великої держави-арбітра. Дипломат забезпечив перехід від двосторонніх конфліктів до моделі колективної безпеки. Вміло граючи на суперечностях переможців, він заклав основи багатосторонньої дипломатії, що гарантувала мир у Європі на майже ціле століття.

Підсумовуючи, Талейран виступив інтелектуальним «мостом» між революційним хаосом та стабільністю Віденської системи. Його здатність ставити принципи рівноваги та суверенітету вище за воєнну експансію сприяла трансформації міжнародних відносин на засадах тривалої стабільності.

Джерела та література

1. Ціватий В. Г. Зовнішньополітичний концепт і модель дипломатії Шарля Моріса де Талейрана-Перігора (1754–1838): історико-інституціональний контекст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 370–378. URL: <https://history.znu.edu.ua/index.php/journal/article/view/509/481>
2. Cooper D. Talleyrand. London: Penguin Books, 2010. 336 p.
3. Ferrero G. The Reconstruction of Europe: Talleyrand and the Congress of Vienna, 1814–1815 / trans. by T. R. Jaeckel. New York: G. P. Putnam's Sons, 1941. 351 p.
4. Godechot J. Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/biography/Charles-Maurice-de-Talleyrand-Prince-de-Benevent>
5. Kissinger H. A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace, 1812–1822. Boston: Houghton Mifflin, 1957. 354 p.
6. McCabe J. Talleyrand: A Biographical Study. London: Hutchinson & Co., 1906. 373 p. URL: <https://www.gutenberg.org/files/46660/46660-h/46660-h.htm>
7. Orieux J. Talleyrand: Ou le sphinx incompris. Paris: Flammarion, 1970. 658 p.
8. Talleyrand-Périgord C.-M. de. Memoirs of the Prince de Talleyrand / ed. by Duc de Broglie. New York, London: G. P. Putnam's Sons, 1891. Vol. 1. 342 p.
9. Waresquiel E. de. Talleyrand: Le prince immobile. Paris: Fayard, 2003. 796 p.